

kesebb, leginkább gondolatébresztő részének is tekinthető. Ezt legfeljebb egy-két továbbival lehetne kiegészíteni. Például érdemes lett volna kicsit részletesebben bemutatni Raimondo Montecuccoli katonai gondolkodásának hatását a hercegre, akit nemcsak legjobb tanítványának és utódjának tartott a nagy itáliai hadvezér, hanem a legértékesebb kézíratait is a rendelkezésére bocsátotta. A kötet utolsó fejezetében a herceg emlékezet-történeti hagyatékáról esik szó. A herceg emléke a kereszténység hőseként élt tovább és ezzel óriási hatással volt a dinasztíája európai elismertetésére, amelynek a gyümölcsei a pfälzi háborút lezáró ryswicki békével (1697) érnek majd be, és ekkor kerül majd sor a herceg fiának, Lipótnak a lotaringiai hercegi trónra való visszahelyezésére. A különféle irodalmi, történeti, művészeti ábrázolások mellett olyan történelmi emlékhelyek kialakulásának is tanúi lehetünk, mint például a Nancy-ban található Notre-Dame de Bonsecours templom, amelynek magyar vonatkozásaira már e sorok szerzője is felhívta a figyelmet. Itt jegyeznék meg, hogy e kötet maga is részévé vált e gazdag emlékeztörténeti hagyaték, hiszen az impresszum alapján azt is megtudhatjuk, hogy éppen 2017. szeptember 12-én, vagyis Bécs második török ostroma felmentésének évfordulóján jelent meg. Összegzésül megállapítható, hogy e remek munka – az apróbb hibái és hiányosságai ellenére – kiválóan alkalmas arra, hogy az V. Lotaringiai Károly herceg életével és tevékenységével foglalkozó magyar és közép-európai történészek kutatásait kiegészítve segítsen újra felfedezni e fontos európai jelentőségű történelmi személyiséget.

*Tóth Ferenc*

MÁSZÁROS KÁLMÁN – SERES ISTVÁN – TÖRÖK PÉTER

## A FEJEDELEM SZOLGÁLATÁBAN

### Életrajzi és családtörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból

*(Szerk. Kovács Eleonóra – Mészáros Kálmán. Tarsoly Kiadó, Budapest, 2018. 220 o.  
ISBN 978-615-5858-00-0)*

Mészáros Kálmán és kollégáinak tanulmánykötete a szerzők Rákóczi-szabadságharc-hoz kapcsolódó, a tematikát tekintve elsősorban a mozgalom katonai középvezetőinek pályafutásához, életrajzához kötődő, a közelmúltban megjelent, újragondolt, kiegészített, javított írásait tartalmazza, melyekkel a vajai múzeumigazgató, Molnár Sándor munkássága előtt tisztelgnek. Kovács Ágnes készített hozzá ajánlást, melyben rámutat a kötet olvashatósságára, arra, hogy nincsenek lezárt kérdések az intenzíven kutatott történeti korszakokban sem, a szándékra, hogy a szerzőket többek között a nemzeti közösségtudat megőrzéséhez való hozzájárulás motiválta, miközben átüt munkáikon az elv és a módszer: a szigorú forráskritika megóvja a történelmet a személyiségeket heroizáló nézetektől. Ezzel a nagyon okos és sommás megfogalmazással in medias res a kötet egyik legfőbb tanulságánál vagyunk. A könyv több tanulmánya foglalkozik ugyanis a Rákóczi-szabadságharc kutatásának minduntalan kiütőköző speciális problémájával: a tudományos kutatást is át- meg átszövő Rákóczi-kultusz nehéz örökségével. – A kötet ugyanakkor nemcsak életrajzi gyűjtemény, illetve életrajzi adatokat közreadó munka, melynek alaptónusát mégiscsak a hadtörténeti vonatkozások adják meg, hanem rendhagyó módon

a szabadságharc szélesebb közönség előtt ismeretlen nőalakjaival is foglalkozik, a Rákóczi-kutatásban gyakorlatilag elsőként.

A munka remekül használható, egyrészt annak mellékletei, azaz a Bibliográfia miatt, amely tartalmazza a tanulmányok elkészítéséhez felhasznált valamennyi levéltári, kéziratári forrást, folyóiratot, periodikát, kézikönyvet, lexikont, szótárt, sorozatot, kiadott forrást, szakirodalmat. Valamint itt kell kiemelni a kötet rendkívüli szakmai igényességét, a kifogástalan szerkesztői munkát is, s visszafogott, de értékes képanyagot.

A tucatnyi tanulmány legnagyobb részét Mészáros Kálmán jegyzi, helyet kapott Török Péter Szemere Lászlóról szóló összefoglalója is és Seres István két közleménye (egyik Mészáros Kálmánnal közösen). Érdemes volt a tanulmányokat együtt megjelentetni, hiszen egy kötet, ha jók a szempontok, az eredetileg önálló írásokat egybeszerkesztve új minőségre emeli azokat tartalmát. Ily módon egy olyan, a katonai-hivatalnoki közlépréteget bemutató kézikönyvet kaptunk, amely átfogó módon, azonos elemzési szempontok alapján tárja föl e réteg szerepét a szabadságharcban.

Az első tanulmány, amely II. Rákóczi Ferenc fejedelem születésének körülményeit (a születés időpontja, helye) tisztázza, módszertanilag mindjárt példaértékű írásmű: számba vesz és ütköztet minden olyan forrást, adatot, véleményt, vélekedést, ami a teljes Rákóczi-kutatás során fellelhető volt, a kortársak által lejegyzett adatoktól kezdve egészen a legutóbbi időkben is olvasható momentumokig. Sőt, huszárosan a kortársi párhuzamok apóropóján mindjárt Bercsényi Miklós és Károlyi Sándor születési körülményeit is feltárja. Az írás egyben hozzájárulás és vélemény a Thaly Kálmán-féle Rákóczi-kutatásról (annak eszközeiről és szemléletéről), sőt annak kritikájáról is. S végül, de nem utolsósorban rendkívül korrekt vizsgálatot végez a szülőhely, a megerősített Borsi kastély korabeli szerepéről, állapotáról, s cáfolja a – módszeres kutatások híján – téves találgatásokat, miszerint I. Rákóczi Ferenc és édesanyja, Zrínyi Ilona kényszerűségből és csupán rövid időre, ad-hoc választott helyszínt: a család tudatos és kézenfekvő döntésének eredménye volt az ebben az időszakban egyik legelőkelőbbnek minősülő rezidenciát kiválasztani.

A következő írás a Csajághy János volt kuruc brigadéros bécsi, 1711. június 15-ei, több mint egy órán át tartó királynéi audienciájáról fennmaradt dokumentumokat adja közre egy nagyon fontos bevezetővel. A kihallgatás a szatmári béke történetének jelképes epizódjaként vonult be a történetírásba – köszönhetően elsősorban a korabeli császári propagandának, valamint annak, hogy a pestis-vesztégyár miatt az audiencia időpontja a békeokmány ratifikált, nyomtatott példányainak elterjedése utánra halasztódott. Az eset tanulsága a feltárt források szerint, hogy a *békekötés* megvalósításának *sikere* a kuruc követekben megerősödött.

Csajághy Jánosnál, illetve halálának körülményeinél maradván, a következő tanulmány hangsúlyosan tér ki Thaly Kálmán történetírói módszereire, illetve arra, hogy a főleg Thalynak köszönhető, forrásokkal nem igazolható megállapítások, szemléletmód minduntalan kiütközik a hibás adatok továbbgörgetése miatt. Csajághy alakja azonban nemcsak az ifjú Thaly kialakulatlan módszerei, romantikus alkata, legendagyártása által, hanem Jókai Mórnak köszönhetően is regényes figurává vált (*Szeretve mind a vérpadig* című regényében). Számos, a brigadéros alakjához, konkrétan pedig halálához köthető valótlanúságot a minden alapot nélkülöző mérgezési história tetőzi be, miszerint a bécsi udvarban III. Károly spanyol „mérgekeverő udvaroncai” törtek életére. A források tanulsága ezzel ellentétben viszont az, hogy Csajághy a vele familiáris jellegű, szoros kapcsó-

latban álló Eszterházy Dániel peresznyei kastélyában betegedett meg, s hunyt el, de előtte állapota még megengedte neki, hogy átgondoltan, a kor szokásai szerint végrendelkezzen (lásd végrendeletét a tanulmány függelékében).

A következő írásban Mészáros Kálmán Földváry László nógrádi várkapitány kalandosnak minősített pályáivét rajzolja meg. A sok hiányzó információ miatt mozaikos életrajz a kor háborús viszonyaihoz képest is rendhagyó sorsot tár elénk. Nem azért, mert a védelmi potenciállal nem rendelkező nógrádi vár, melynek kapitánya volt, különleges harcászati szerephez jutott volna a bizonyos mértékű helyreállítási munkálatok jóvoltából – mint ahogyan azt forrásokkal a szerző meggyőzően bizonyítja –, hanem azért, mert részt vett nemcsak a fejedelem szabadságharcában, előzőleg pedig Thököly mozgalmaiban és az 1697-es felkelésben, illetve török fogságba esett és gályarabságra jutott ebben az időszakban, ahonnan nem tudni milyen körülmények között megrökkant, de vissza tudott térni.

A sor Hancsok Ádám főstrázsamesterrel folytatódik, illetve családjának történetével. A jövőben folytatható tanulmány függelékében a kuruc katonáról eddig fellelt források is közlésre kerülnek (12 dokumentum). Ennek kapcsán kell megemlíteni a kötet újabb érdekét: a tanulmányokat a legtöbb esetben (mindenhol, ahol ez indokolt) forrásközlő függelék egészíti ki. Úgy vélem, ez a leghatékonyabb módja annak, hogy a további pontatlanságoknak, félremagyarázásoknak elejét vehessük. A másik módszer pedig, ami a korrekt tudományos kutatást eredményezi, hogy a hiányzó mozaikokat ne ötletekkel, sugalmazásokkal, találgatásokkal, majd ezek tényként való közlésével tárja a történész az olvasók elé, hanem hagyja meg a sokszor hézagos, széttöredezett képet, jelezve a forrásadottságok sokszor hiányos, szegényes voltát. Ez az a tanulság, amit a Rákóczi-kor kutatói különösen szem előtt kell, hogy tartsanak – hiszen ez a kötet bebizonyítja, hogy ily módon is lehet érdekes, olvasható, színes, „regényes”, de korrekt képet festeni a korszakról.

Seres István tanulmánya, amely II. Rákóczi Ferenc egyik román kapitánya, Fekete Vaszil részletes életútját, szerepét tárja elénk, szintén rendelkezik az előbb ismertetett erényekkel. A fellelhető források alapján (melyek közül a legfontosabbak szintén közlésre kerülnek a tanulmány függelékében) egy nagyon részletes, ugyanakkor izgalmas karrier, illetve életút bontakozik ki. Fekete Vaszil Cserei Mihály krónikájának is fontos alakja, ám életét, sőt valódi kilétét – Mojszén László kapitány személyében – a krónika-forrásokon kívül a korabeli levelezés alapján lehetett feltárni. A kuruc kor egyik jellegzetes alakját ismerhetjük meg személyében, aki az erdélyi kuruc hadak román kisenemesi katonáját testesítette meg, egyszerű származású közkatonából híres-hírhedt szabadcsapat vezérré válva.

Szemere László hajdúvárosi főkapitány tevékenységét a Rákóczi-szabadságharc idején Török Péter írta meg. Az adatokban gazdag tanulmány a Zemplén megyei birtokos nemes pályafutását a kezdetektől rekonstruálja, aki 1703-ban az elsők között csatlakozott a felkelőkhöz. Korán, még 1704-ben brigadérossá nevezték ki, de egészen 1710-ig nem tudott előbbre lépni a ranglétrán. Szerény katonai eredményei, szakértelme akadályozták ebben, nem utolsósorban gyengekezűsége, ami tetteiből kiviláglik.

Mészáros Kálmán következő írása egy forrásközlemény, melyben ifjú Kemény János két levelét teszi közzé, már a kor nőalakjaihoz közelít, hiszen a levelek központi alakja édesanyja, Teleki Anna. Ezt követi a Bogát-Randvány nembeli Rákóczi család nemesi ágának történetéhez kapcsolódó archontológiai adatokat tartalmazó közlés, melyben a sort Rákóczi Borbálával folytatja, aki csicserei Orosz Pál kuruc generális felesége volt,

s nem mellesleg a fejedelemmel közös szépapától és szépanyától származott. Az írás a továbbiakban a két kuruc főhadnagy, Rákóczi Pál és János alakjával foglalkozik.

További két kuruc tábornok felesége, Nagyszegi Gáborné Uray Éva és Berthóti Istvánné Váradi Erzsébet következik, szintén Mészáros Kálmán jóvoltából. Nagyszegi Gábor legendás alak volt kortársai szemében: egyfajta „erdélyi Vak Bottyán”. A feleség ürügyén magáról a tábornokról is részletes információkat tudhatunk meg a tanulmányból, de a hangsúly a Földváry család levéltárából előkerült források miatt az asszonyon van, akinek földbirtokai révén a tábornok nemesemberként élhetett: zálogbirtokot váltott meg, birtokcserét bonyolított, jobbágyokat szegődtetett. Katonai pályája és házassága a kor viszonyai között igen látványos társadalmi pozícionyeréshez juttatta. Berthóti István brigadéros, érsekújvári vicegenerális feleségéről a fejedelem is megemlékezett egyik levelében, akinek sorsa nem kevésbé volt kalandos, mint a kor harcait megjárt katonatiszteké: a Berthóti 1709-ben bekövetkezett halála utáni két év alatt újabb két férj következett a kuruc katonai elitből – 1710-ben Kálmánczay Imréhez, majd 1711-ben egy utószülött kislánnyal a karján Palásthy Ferenchez ment feleségül. A tartósnak bizonyult utolsó házasságból aztán még öt gyermeke született.

Bár nem tartoznak a kuruc katonai elithez, de egy tanulmányt a források tanulsága szerint igencsak megérdemelték a kuruc kor „kutyaszemélyisége” is Mészáros Kálmán szerint. Roland és társainak történetét a recenzens e helyen most nem fedi fel, de mindenképpen felhívja a figyelmet arra, hogy életszerű, szórakoztató formában a korabeli hétköznapi élet is kiválóan megragadható, ha az tárgyyszerű, korrekt forrásfeltáró munkára épül.

A kuruc tábornokok és brigadérosok nyughelyeit számba vevő kiváló írás gyakorlatilag egy sajnos jórészt csak virtuális és nem valós sírkatasztert foglal magában, hiszen a nyughelyek legnagyobb része az évszázadok során megsemmisültek. Mészáros Kálmán is azon kutatók közé tartozik, akiket nemcsak a tudományos kutatás, hanem választott korszaka hagyományainak valós információkon nyugvó ápolása motivál, hiszen, mint írja: „Bevallott célunk... az emlékhelyek feltárása és az évfordulós megemlékezésekre irányuló figyelem felkeltése, a hagyományápolás segítése, végső soron a nemzeti és közösségi tudat erősítése...” (144. o.). A szabadságharc legfőbb vezetői közül a bujdosásban elhunyt fejedelem és társainak sírhelyei után már a XIX. század végén megindult a nyomozás, ami egyben a Rákóczi-kultusz egyik alappillére jelent. Mészáros Kálmán ennek a folyamatát vázolja, párhuzamosan a nyughelyekre vonatkozó történeti feltárással.

A tanulmányok sorát Mészáros Kálmán és Seres István közös írása zárja, melyben az úgynevezett kassai aranykincs kapcsán előkerült aranylánc történetét vizsgálja. A több mint két méter hosszú, majd 60 dekagramm tömegű kitüntetésre vonatkozó levéltári forrásokat gyűjtötte egybe a két szerző. A lánc adományozása a korban nem volt egyedi, a Thököly-felkelés után megnövekedik a katonai hőstetteket elismerő lánc adományozását rögzítő források száma. Kapott illet többek között Petneházy Dávid, akit Kassa 1685. októberi feladásáért honorált I. Lipót. Bottyán János, a későbbi neves kuruc generális is kapott Lipóttól egyet még esztergomi kapitányként a török elleni küzdelmekben tanúsított vitézségeért. Élt az adományozás lehetőségével I. József is, aki Ocskay Lászlót tüntette ki, de kaptak illet olyan, a szabadságharcban mindvégig kitartó, annak befejezése után pedig a császári hadseregben szolgálatot vállaló katonatisztek is, mint például Csajághy János brigadéros. Nemcsak a függetlenségi mozgalom „utóregései” a Rákóczi-

emigrációnak köszönhetően, hanem az abban résztvevők ellen sikeresen fellépők uralkodói kegylánc elnyerési gyakorlata is továbbélt a XVIII. század első felében, melynek leglátványosabb esete a Péro-lázadás leverésében érdemeket szerzettek kitüntetése.

*Kincses Katalin Mária*

JEAN-PIERRE BOIS

## L'ABBÉ DE SAINT-PIERRE. ENTRE CLASSICISME ET LUMIÈRES

*(Champ Vallon, Paris, 2017. 361 o. ISBN 979-1026705116)*

A neves francia hadtörténész, Jean-Pierre Bois a Nantes-i Egyetem professor emeritusa,<sup>1</sup> legújabb könyvét az európai békegondolat egyik leghíresebb kora újkori gondolkodójának Saint-Pierre apátnak szentelte. Az európai egység eszméje apostolának is tartott, igen gyakran idézett, de csak nagyon felületesen ismert szerző életéről ez az első tudományos igényű összefoglaló jellegű munka. Elgondolkodtató, hogy miért kellett ilyen sokáig várni az olvasóknak, hogy kézbe vehessék ennek a rejtélyes életű szerzőnek a pályafutását leíró munkát? Erre a költőinek is tekinthető kérdésre a könyvet figyelmesen átolvasva számos konkrét választ lehetne megfogalmazni. Egyfelől Saint-Pierre apát esetében a kutatás akadályát nem a források hiánya, hanem azok elképesztő bősége okozta. A szerző valóságos grafomán alkat volt és óriási saját kezű és másolatban fennmaradt kéziratmennyiséget hagyott maga után, amelyről a kötet bibliográfiájában is meggyőződhetünk. A szerző kézíratainak jelentős részét elsősorban normandiai levéltárakban (Archives départementales de la Manche, Archives départementales du Calvados és az Archives départementales de la Seine-Maritime) és a neves párizsi Bibliothèque nationale de France könyvtár kéziratárában (Mémoires de l'abbé de Saint Pierre) őrzik, más részeket számos további francia (például Bibliothèque municipale de Rouen) vagy külföldi könyvtárban és archívumban lehet megtalálni. Óriásira becsülhető a szerző kiterjedt levelezése is, amelynek a tudományos igényű feldolgozása jobbra még várat magára. További nehézséget okoz Saint-Pierre abbé nehezen olvasható kézírása és különlegesen száraz stílusa, amelyet életrajzírója az ókori sztoikus filozófusokéhoz hasonlított. A megfelelő kritikai kiadás híján ebben a tengernyi kéziratanyagban a kutatók eddig elsősorban résztanulmányokkal járultak hozzá Saint-Pierre apát életművének megismertetéséhez és szintézisre csak kevesen vállalkoztak.

Bois professor egyik néhány éve megjelent munkájában, béke eszméjének és a békekötéseknek szentelt kötetében (La Paix, Paris–Perrin, 2012.) már részletesen kifejtette az e témáról vallott nézeteit. Röviden összefoglalva, a békét a történelem állandó elemének, a háborúk tulajdonképpen céljának tekinti, amely hosszú folyamat eredményeképpen alakult ki az európai földrészen. Kezdetben a békekötést nehezítette az a tény, hogy azt az uralkodók személyes ügyüknek tekintették. A békerendszerek másik problémás jellemzője a területi jellegű ügyek sokasága volt, hiszen az uralkodók elsődleges célja hatal-

<sup>1</sup> Lásd ehhez egy korábban vele készített interjút: *Tóth Ferenc*: „A hadsereg szociális nézőpontú tanulmányozásától a hadművészet története felé.” Bemutatjuk Jean-Pierre Bois hadtörténészt, a Nantes-i Egyetem professzorát, *Hadtörténelmi Közlemények*, 119. (2006) 4. sz. 995–1011. o.